

PERCEPCIJA NASTAVNIKA I VASPITAČA O PRIMJENI INKLUZIJE U ŠKOLAMA I VRTIĆIMA

PERCEPTION OF TEACHERS AND EDUCATORS ABOUT THE APPLICATION OF INCLUSION IN SCHOOLS AND KINDERGARTENS

Suada Aljković Kadrić¹

Admir Muratović²

Ibro Skenderović³

DOI: <https://doi.org/10.31410/EMAN.2021.485>

Sažetak: *Veliki broj zakona i politika kojim se svoj djeci (bez obzira na razlike i specifičnosti) osigurava pravo na kvalitetno obrazovanje i jednake mogućnosti za razvoj usvojen je da bi obrazovni sistem bio u skladu sa evropskim standardima. Jedan od tih projekata je inkluzivno obrazovanje. Inkluzivno obrazovanje znači da škole i vrtići trebaju prihvatiti svu djecu bez obzira na njihove fizičke, intelektualne, socijalne, emocionalne, jezičke i druge osobine. Nastavnici i vaspitači u školama i vrtićima trebaju njegovati inkluzivnu kulturu i svojim ponašanjem davati primjere i modele sprovođenja inkluzije u grupama. U radu su prikazani stavovi nastavnika i vaspitača o primjeni inkluzije, iz kojih se jasno vide njihove sličnosti i razlike.*

Ključne riječi: *Djeca, Inkluzija, Obrazovanje.*

Summary: *A large number of laws and policies that guarantee all children (regardless of differences and specifics) the right to quality education and equal opportunities for development have been adopted to bring the education system in line with European standards. One of these projects is inclusive education. Inclusive education means that schools and kindergartens should accept all children regardless of their physical, intellectual, social, emotional, linguistic and other characteristics.*

Teachers and educators in schools and kindergartens should nurture an inclusive culture and by their behavior provide examples and models of implementing inclusion in groups. The paper presents the attitudes of teachers and educators on the application of inclusion, which clearly shows their similarities and differences.

Keywords: *Children, Inclusion, Education.*

1. UVOD

Princip inkluzivnog obrazovanja usvojen je na Svjetskoj konferenciji o obrazovanju učenika sa posebnim potrebama u Salamanci, te je ponovljen na Svjetskom forumu o obrazovanju održanom u Dakaru 2000. godine. U postojeći obrazovni sistem uvedeni su novi projekti i metodologije rada koji su u skladu sa evropskim standardima u obrazovanju.

Implementacijom ovog projekta treba da se osiguraju optimalni uvjeti za ostvarivanje prava u obrazovnom sektoru za sve učenike, bez ikakve segregacije. Djeca i mladi sa posebnim ra-

¹ International University of Novi Pazar, Serbia

² International University of Novi Pazar, Serbia

³ International University of Novi Pazar, Serbia

zvojnim i obrazovnim potrebama stiču obrazovanje u redovnim školama i prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama i mogućnostima. Ovi individualni programi trebali bi omogućiti djeci sa posebnim potrebama optimalan fizički, mentalni i psihosocijalni razvoj u redovnom obrazovanju.

Naglasak inkluzivnog obrazovanja nije u kognitivizmu i didaktičkom materijalizmu, već u naglašenom individualno-prilagođenom kognitivnom, psiho-socijalnom i emocionalnom razvoju. Inkluzija omogućava svim učenicima jednakopravnost u razvoju, pozitivniji, humaniji pristup u obrazovanju, obrazovanje bez segregacije i diskriminacije u bilo kojoj oblasti razvoja.

2. INKLUZIJA KAO HUMANISTIČKA NOVACIJA

U inkluzivnom procesu u obrazovanju naglasak je na pozitivnom i zdravom razvoju, socijalizaciji i socijalno-psihološkoj poziciji učenika i komunikaciji. U takvom procesu razvoja i učenja razvija se tolerancija i pozitivna socijalno-psihološka klima u kojoj se učenici uče da se oslanjaju jedni na druge, da uče jedni od drugih i da pomažu jedni drugima. Bolji učenici su uzor drugima, a ovi drugi od njih uče (Došen, Gačić-Bradić, 2005).

Uzajamno pozitivno djelovanje i tolerancija razvijaju pozitivna individualna i interakcijska iskustva i humanizam. Cilj nastave nije samo edukacija (odnosno integracijska edukacija), već pozitivan i zdrav razvoj u cjelini koji kao proces treba da priprema učenika za život i pozitivan cjeloživotni razvoj (Cerić, 2004).

U inkluzivnoj nastavi svakom se djetetu odnosno učeniku, pruža mogućnost da napreduje u skladu sa svojim specifičnim razvojnim karakteristikama i da te karakteristike budu osnova za razvoj individualno-prilagođenih inkluzivnih programa koji se kontinuirano razvijaju kroz pozitivan i zdrav razvoj.

Tako ćemo kod nekih učenika razvijati posebne darovitosti i kreativnosti koje će kod njega razvijati poseban ponos i koje će kao pozitivno-razvojne kompetencije činiti ga spremim, zdravim i optimističnim. Isto tako, kod djece sa određenim smetnjama u razvoju razvijati ćemo pozitivno-razvojne i alternativne, inkluzivne programe razvoja koji će uticati na pozitivan razvoj u onom segmentu razvoja koji je pozitivno moguć za tu individuu. Npr. osoba sa tjelesnim invaliditetima može se pozitivno razvijati u mentalnim ili drugim kreativnim sferama razvoja kako bi izgrađivala svoje samopoštovanje i težila najvišem individualnom cilju razvoja - samoaktualizaciji u izgrađenoj vještini, sposobnosti ili kompetenciji (Bojanin, Pijanović, 1999).

Nastavnici u praksi, najčešće, prepoznaju samo one učenike sa naglašenijim onesposobljenjima i svoju pažnju u radu usmeravaju na tu djecu i prema njima usmjeravaju individualne programe rada. Oni, najčešće, ne vide one druge nadarene učenike, nemaju vremena da svoje individualne programe rada usmjeravaju i na tu kategoriju djece.

Zbog toga roditelji darovite djece reaguju i ljute se, s pravom, jer su njihova djeca u takvom radu zapostavljena. Inkluzija treba da predstavlja pozitivan odnos društvene zajednice prema djeci i omladini sa posebnim potrebama (Vukajlić, 2010).

Integracija je mnogo uži pojam od inkluzije i obuhvata integriranje sve djece u zajedničko pohađanje nastave, bez obzira na mogućnosti, poteškoće u razvoju, osobenosti u razvoju, na vjer-

sku, nacionalnu ili bilo koju drugu osobenost. Inkluzija podrazumijeva aktivno uključivanje djeteta s posebnim potrebama u njegovu užu i širu društvenu zajednicu u skladu sa njegovim potrebama i mogućnostima. Inkluzija je proces u kojem škola pozitivno, individualno razvija posebnosti svakog učenika (Dautović, 2006).

Inkluzivno obrazovanje se odnosi na organizaciju rada u školi, sadržaj i metod rada u obrazovanju. Svaku bi školu trebalo razvijati kao inkluzivnu zajednicu u kojoj svi imaju jednaka prava i mogućnosti za svoj razvoj. Inkluzivna je ona škola koja je otvorena za svu djecu. Za svaku kategoriju učenika, shodno njihovim razvojnim potrebama i mogućnostima, treba razvijati individualne programe rada u nastavnom procesu. Tako ćemo razvijati inkluzivnu svijest u društvenoj zajednici, što i jeste osnovni cilj inkluzije.

Indeks inkluzivnosti je ideja Centra za proučavanje inkluzivnog obrazovanja (CSIE) iz Bristol, Centra za edukativne potrebe iz Manchestera, Centra za edukativna istraživanja iz Canterburyja, a štampan je u svim školama u Velikoj Britaniji. Ovaj priručnik štampan je širom svijeta, a autori su mu prosvjetni radnici Iony Booth i Mel Ainscow. Preveden je na više od 30 jezika (Dautović, 2006).

Za razvoj inkluzivnosti u školama i društvenoj zajednici potrebno je:

- stvaranje inkluzivne svijesti, kulture i inkluzivne vrijednosti u zajednici;
- kreiranje inkluzivne politike u razvoju škole jednake za sve;
- razvoj inkluzivne prakse kroz prilagođenu nastavu, mobiliziranje svih resursa u školi i zajednici ka inkluzivnom djelovanju.

U istraživanju Bryana G. Cooka (2001) objavljeno je da je na uzorku od 1133 učenika sa posebnim potrebama (Nevada, SAD) njih 79% savladalo individualni edukacijski program na kraju školovanja. Istraživanja su pokazala da su učenici sa posebnim potrebama integrirani u redovne razrede, pokazuju dobre rezultate na području edukacije i socijalizacije, ukoliko se za njih organizuju posebni programi rada, koji su u skladu sa njihovim sposobnostima (Davison, Neale, 1999).

U psihološkom razvoju djeteta inkluzivno obrazovanje najviše pomaže djeci u socijalizaciji.

Predmet istraživačkog rada pod nazivom „Inkluzivna kultura, teorija i praksa u konceptu inkluzivnog pristupa vrtića“ i jeste dolaženje do teorijskih i praktičnih saznanja o postojanju i primeni osnovnih dimenzija inkluzivnog pristupa u vrtiću i školi.

3. PODRŠKA RAZLIČITOSTIMA MEĐU UČENICIMA

Sve aktivnosti u školi koje na potrebe učenika odgovaraju, tj. koje povećavaju učešće svih učenika u vaspitno-obrazovnom procesu podrazumijevaju se pod pojmom PODRŠKA RAZLIČITOSTIMA MEĐU UČENICIMA. Dio pokušaja da se poveća učešće svih učenika je samo pružanje podrške pojedinim učenicima. Kao što može doprinijeti poboljšanju nastave za širu grupu učenika, individualna podrška može povećati aktivno, nezavisno i efikasno učenje (Eškirović, Vučinić, Jablan, 2005).

Primjeri podrške su kada nastavnik priprema nastavu imajući u vidu aktiviranje svih učenika, a uzimajući u obzir njihova različita predznanja i načine učenja, ili kada učenici pomažu jedni

drugima na času. Potreba za individualnom podrškom u učenju i učešću učenika se smanjuje, ukoliko su nastavne aktivnosti tako koncipirane da podržavaju učešće svih učenika.

4. INKLUZIVNA ŠKOLA

Sličnosti poimanja škole u pedagoškoj i leksikografskoj literaturi možemo dati početnu radnu definiciju INKLUZIVNE ŠKOLE, kao i respektujući opšta značenja termina INKLUZIJA (sveobuhvatnost i potpuna uključenost) i izvedenog pridjeva INKLUZIVNA.

Škola koja obuhvata i stalno uključuje svakog učenika sa preprekama u učenju i učešću (tj. pojedince sa lakšim razvojnim teškoćama i darovite) i sve ostale učenike u sve vidove vaspitno-obrazovnih aktivnosti nastavnih, vannastavnih, društveno-korisnih, kulturno-javnih prema njihovim individualnim potencijalima (kognitivnim, konativnim, socijalno-moralnim, afektivnim, psihomotornim) i maksimalno očekivanim ishodima učenja, kreiranja i poučavanja je INKLUZIVNA (Golubović, i sur. , 2008).

5. NA KOGA SE ODNOSI INKLUZIJA?

Inkluzija se nikako ne odnosi samo na djecu s posebnim potrebama već na sve one koji su na neki način dugačiji ili su diskriminirani. Razlog diskriminacije može biti pripadnost etničkoj grupi ili religiji, različita kultura, jezik, boja kože, socio-ekonomski status i drugo (Golubović, Maksimović, 2008).

Pored navedenih grupa djece spominju se još i djeca koja su žrtve nasilja, djeca bez jednog ili oba roditelja, djeca čiji su se roditelji odali raznim drogama, djeca sa specifičnim razvojnim poremećajima, psihoza razvojnog doba, poremećaji raspoloženja (afektivni poremećaji), razvojne disharmonije, poremećaji (teškoća) prilagođavanja, zlostavljanje i zanemarivanje djece, zloupotreba supstancija, suicidnost li razvojnom periodu, poremećaji ishrane, poremećaji spavanja, intemacionalne klasifikacije epileptičnih napada, ali i talentovana i nadarena deca, deca sa specifičnim potrebama li razvoju, deca povratnici, deca iz nepotpunih porodica i deca iz manjinskih grupa.

Inkluzija uvažava učenike sa smetnjama u razvoju kao ravnopravne učesnike obrazovnog sistema. Ovaj termin ne podrazumeva jednakost svih već teži stvaranju novih ideja.

6. ULOGA UČITELJA, NASTAVNIKA, KAO PROFESIONALNOG ODGAJATELJA

Kod nas je uobičajna praksa da se odgajatelji učenika razredne nastave nazivaju učiteljima, u predmetnoj nastavi u osnovnoj školi nastavnicima, ponekad i profesorima, a u srednjoj školi profesorima. U novije vreme prevladava opšti naziv učitelj za sve odgajatelje u osnovnoj školi. Obzirom da savremena škola traži sve više inventivne, kreativne i odgovorne stručnjake, to se menja i uloga učitelja-nastavnika.

Hrnjica (2004) navode sljedeće uloge savremenog učitelja:

- Poučavanje učenika u svrhu sticanja znanja, veština i razvoja sposobnosti (obrazovanje učenika, polaznika); uloga obrazovanja. Poučavanje učenika u svrhu usvajanja ili promjene vrednosti, stavova i navika (odgajanje učenika, polaznika), uloga odgajatelja.

- Sudelovanje u procesima razvoja škole, odnosno u razvoju procesa obrazovanja i odgoja, zajedno sa ostalim članovima bračovne organizacije, inspektorima, savetnicima i stručnjacima iz razvojnih službi, razvojna uloga.

Zadaci koji se postavljaju pred savremenog nastavnika su brojni. Ti zadaci su:

- novi nastavni sadržaj,
- nove nastavne strategije (oblici, metode, sredstva),
- nova uloga učenika,
- korištenje raznovrstnih izvora znanja,
- osposobljavanje učenika za permanentno obrazovanje (Hrnjica, 2004).

7. METODOLOGIJA RADA

7.1. Cilj i zadaci istraživanja

Cilj ovog rada jeste **UTVRĐIVANJE POSTOJEĆEG STANJA U POGLEDU POSTOJANJA inkluzivne kulture, teorija i prakse u konceptu inkluzivnog pristupa vrtića i škole na osnovu ispitivanja profesionalnih i ličnih iskustava iz svakodnevne prakse vaspitača i učitelja / nastavnika**. Na osnovu ovako postavljenog cilja, definisani su sledeći zadaci istraživanja:

- Utvrditi značaj uloge vaspitača i učitelja u procesu inkluzije;
- Utvrditi da li vaspitači i učitelji imaju dovoljna predznanja o inkluzivnoj kulturi;
- Utvrditi da li vaspitači i učitelji neguju i proširuju kod dece inkluzivnu kulturu;
- Utvrditi da li vaspitači i učitelji primenju novije metode inkluzivnog obrazovanja u praksi;
- Utvrditi neophodnost prisustva pratioca u nastavi ;
- Utvrditi da li se u praksi pokazuje da se deca bolje snalaze nego vaspitači i učitelji kada se u razredu nađe dete sa smetnjama u razvoju;
- Utvrditi na koje načine vaspitač i učitelj kroz vannastavne časove i aktivnosti promovišu stavove o nediskriminaciji i jednakosti bez obzira na razlike.
- Utvrditi i prikazati da vaspitači i učitelji podržavaju inkluzivno vaspitanje i u praksi maksimalno ga sprovode bez bilo kakvog vida diskriminisanja;
- Utvrditi da li vaspitači i učitelji imaju dovoljno edukovanja na temu inkluzivnog obrazovanja;
- Utvrditi otežavajuće okolnosti u realizaciji rada na inkluziji u vrtiću i školi.

7.2. Hipoteze istraživanja

Na osnovu ovako postavljenih zadataka definisane su sledeće hipoteze istraživanja:

Osnovna hipoteza istraživanja:

„Pretpostavlja se da se *inkluzivna kultura, teorija i praksa u školama i vrtićima sprovodi veoma uspešno.*“

Pomoćne hipoteze:

Glavnu hipotezu je potrebno konkretizovati sa nekoliko pomoćnih hipoteza, a to su:

- Pretpostavlja se da je veoma bitna ulogu vaspitača i učitelja u procesu inkluzije;
- Pretpostavlja se vaspitači i učitelji imaju dovoljna predznanja o inkluzivnoj kulturi;
- Pretpostavlja se vaspitači i učitelji neguju i proširuju kod dece inkluzivnu kulturu;

- Pretpostavlja se vaspitači i učitelji primenju novije metode inkluzivnog obrazovanja u praksi;
- Pretpostavlja se da pratilac u nastavi nije potreban deci jer sam ja i njegov vaspitač kao i ostaloj deci;
- Pretpostavlja se da se u praksi deca bolje snalaze nego vaspitači i učitelji kada se u razredu nađe dete sa smetnjama u razvoju;
- Pretpostavlja se da vaspitač i učitelj kroz vannastavne časove vrši promovisanje inkluzivnih vrednosti kroz edukativne sadržaje na temu prevazilaženja stereotipa i predrasuda.
- Pretpostavlja se da vaspitači i učitelji podržavaju inkluzivno vaspitanje i u praksi maksimalno ga sprovode bez bilo kakvog vida diskriminisanja;
- Pretpostavlja se da vaspitači i učiteljice nemaju dovoljno edukovanja za rad na inkluzivnom programu;
- Pretpostavlja se da postoje otežavajuće okolnosti za realizaciju rada na inkluzivnom programu.

7.3. Uzorak istraživanja

Metode, tehnike, postupci i instrumenti istraživanja

U istraživanju je korištena deskriptivna metoda koja obuhvata opisivanje, prikupljanje i obradu podataka, njihovu interpretaciju i izvođenje zaključaka.

Za prikupljanje podataka korištena je tehnika anketiranja koja je praćena odgovarajućim instrumentom – anonimnim anketnim upitnikom za vaspitače i učitelje.

Anketni upitnik za vaspitače i učitelje sadrži ukupno 7 pitanja otvorenog, zatvorenog i kombinovanog tipa i posebne tvrdnje izražene petostepenom Likertovom skalom, posebno za vaspitače a posebno za učitelje.

7.4. Organizacija i tok istraživanja

Prvi korak istraživanja bio je proučavanje stručne literature da bismo upoznali teorijske i empirijske postavke koje su neophodne za realizaciju istraživanja. Naredni korak je sastavljanje upitnika i ankete i njihovo baždarenje. Sakupljeni su podaci iz tri upitnika (namijenjenih svakoj grupi ispitanika) i ankete koji su popunjavali pedagozi koji vrše trijažu učenika. Potom je rađeno sređivanje, obrada, analiza i interpretacija dobijenih rezultata i izvođenje zaključaka na osnovu tih analiza.

7.5. Analiza i interpretacija rezultata istraživanja

Analiza rezultata istraživanja i njihova interpretacija, izvršena je u cilju ukazivanja na dobijene podatke, odnosno njihove povezanosti kao šireg pojma koji određuje odnos između ispitivanih varijabli. Rezultati istraživanja izloženi su u okviru tumačenja potvrđenosti ili odbačenosti posebnih hipoteza postavljenih na početku istraživanja.

U svjetlu osnovnih teorijskih postavki navedenih istraživanja prikazani su rezultati istraživanja obavljenog za potrebe pisanja ovog rada. Iz podataka prikupljenih istraživanjem odgovarajućim postupcima obrade izdvojene su informacije radi kojih je istraživanje i poduzeto. U ovom istra-

živanju zaključci su izvedeni na osnovu rezultata ankete, odnosno odgovora anketiranih ispitanika. Podaci istraživanja su prezentovani procentualno, a zatim su i njihovi rezultati tabelarno i grafički predstavljani.

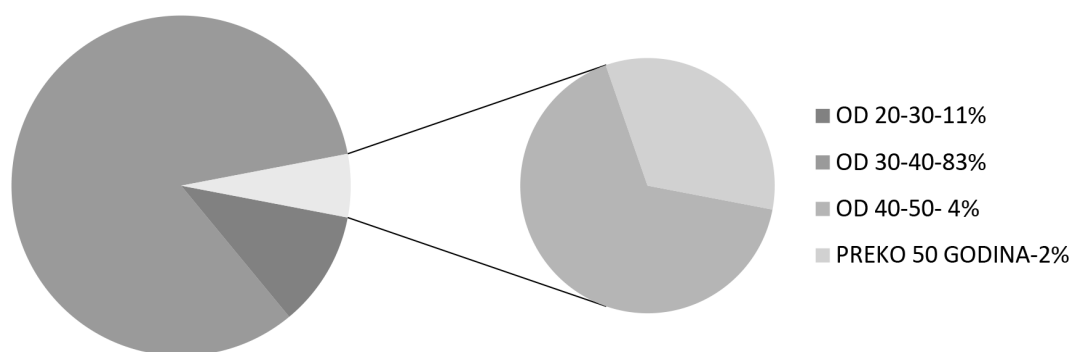
Tabela 1. Struktura uzoraka s obzirom na pol

Pol		
Muško	26	26%
Žensko	74	74%
Ukupno	100	100%

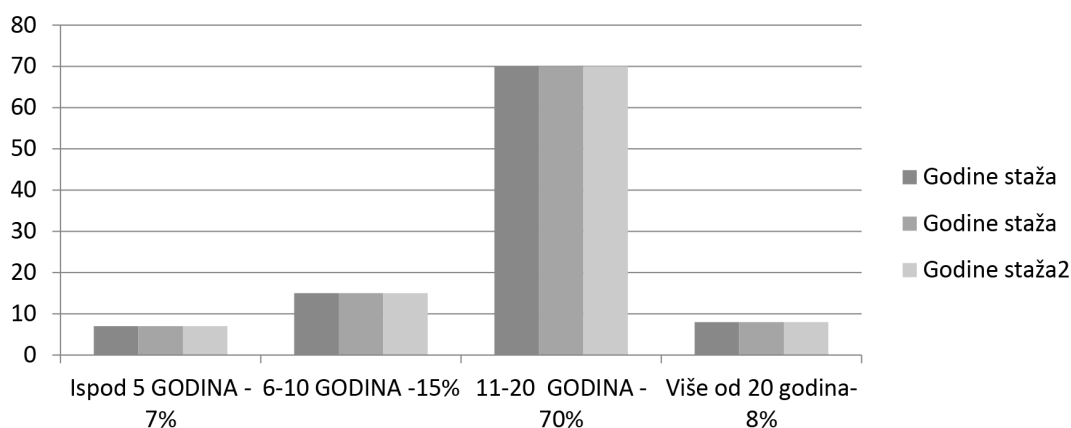
U istraživanju pod nazivom *Inkluzivno obrazovanje kao humanistička inovacija škole* Učestvovalo je 100 ispitanika (učitelja i vaspitača), i to je bilo 26 ispitanika muškog pola što je 26 % od ukupnog broja ispitanika i 74 ili 74 % ispitanika ženskog pola. Dakle većina je ispitanika ženskog pola.

Tabela 2. Struktura ispitanika u odnosu na zanimanje

Zanimanje		
Učitelj	24	24%
Vaspitač	76	76%
Ukupno	100	100%

Grafikon 1. Uzorak ispitanika u odnosu na godine starosti

Grafikon 2. Uzorak ispitanika u odnosu na godine radnog staža

U istraživanju su učestvovali učitelji i vaspitači sa sledećim godinama radnog iskustva: najveći broj njih sa 11- 20 godina rada - njih 70 ili 70%, sa 6-10 godina radnog iskustva njih 15 ili 15% sa više od 20 godina rada njih 8 ili 8% i sa 5 i manje godina rada njih je 7 ili 7%.

Grafikon 3. Struktura ispitanika u odnosu na predznanje o onkluziji

Na tvrdnju *Učitelji i vaspitači imaju dovoljna predznanja o inkluzivnoj kulturi* najveći broj ispitanika se delimično slaže njih 81 ili 81%, neodlučnih je 10 ili 10%, ne slaže se njih 5 ili 5% , delimično se slaže 3 ili 3 % dok je samo 1 ispitanik koji se delimično ne slaže.

Tabela 3. Struktura ispitanika u odnosu na to koliko neguju i proširuju kod učenika inkluzivnu kulturu

	Učiteljii vaspitači neguju i proširuju kod učenika inkluzivnu kulturu	
Ne slažem se	3	3%
Delimično se ne slažem	7	7%
Delimično se slažem	10	10%
Potpuno se slažem	73	73%
Neodlučan sam	7	7%
Ukupno	100	100%

Analizom podataka tabele 3 vidimo da na tvrdnju *Učitelji i vaspitači neguju i proširuju kod učenika inkluzivnu kulturu* najveći broj ispitanika se potpuno slaže - njih 73 ili 73% od ukupnog broja ispitanika, delimično se slaže njih 10 ili 10%, delimično se ne slaže njih 7 ili 7%, neodlučnih je 7 ili 7% dok je onih koji se ne slažu 3 ili 3% od ukupnog broja ispitanika.

Tabela 4. Struktura ispitanika i njihovih stavova o udžbenicima

	Sadržaji i udžbenici su prilagođeni tako da neguju inkluzivnu kulturu učenika	
Ne slažem se	80	80%
Delimično se ne slažem	10	10%
Delimično se slažem	10	10%
Potpuno se slažem	0	0%
Neodlučan sam	0	0%
Ukupno	100	100%

Na tvrdnju *Sadržaji i udžbenici su prilagođeni tako da neguju inkluzivnu kulturu učenika* veći-na se ne slaže njih 80 ili 80%, delimično se ne slaže njih 10 ili 10%, isti broj se i delimično slaže, dok nije bilo onih koji se potpuno slažu kao ni neodlučnih.

Tabela 5. Struktura ispitanika o predznanju na temu inkluzije

	Učenici imaju dovoljno teorije na temu inkluzije	
Ne slažem se	92	92%
Delimično se ne slažem	1	1%
Delimično se slažem	1	1%
Potpuno se slažem	1	1%
Neodlučan sam	5	5%
Ukupno	100	100%

Na tvrdnju *Učenici imaju dovoljno teorije na temu inkluzije* ne slaže se većina ispitanika njih 92 ili 92% od ukupnog broja ispitanika dok je neodlučnih bilo 5 ili 5%, a po 1 se ispitanik delimično slaže i ne slaže isto kao i potpuno slaže.

Tabela 6. Struktura ispitanika u odnosu na edukacije o inkluzivnom obrazovanju

	Učitelji i vaspitači imaju stalna edukovanja na temu inkluzivnog obrazovanja	
Ne slažem se	2	2%
Delimično se ne slažem	1	1%
Delimično se slažem	87	87%
Potpuno se slažem	4	4%
Neodlučan sam	3	3%
Ukupno	100	100%

Analizom tabele 6 vidimo da se na tvrdnju *Učitelji i vaspitači imaju stalna edukovanja na temu inkluzivnog obrazovanja* najveći broj ispitanika delimično slaže njih 87 ili čak 87 %, 3 su neodlučna, 4 se potpuno slaže 2 se ispitanika ne slaže što je 2%, i samo jedan ispitanik ili 1% se delimično ne slaže sa ovom tvrdnjom.

Tabela 7. Struktura ispitanika u odnosu na primjene novijih metoda u praksi

	Vaspitači i učitelji primenju novije metode inkluzivnog obrazovanja u praksi	
Ne slažem se	4	4%
Delimično se ne slažem	10	10%
Delimično se slažem	67	67%
Potpuno se slažem	9	9%
Neodlučan sam	10	10%
Ukupno	100	100%

Analizom tabele 7 vidimo da na tvrdnju *Vaspitači i učitelji primenju novije metode inkluzivnog obrazovanja u praksi* delimično se slaže njih 67 ili 67%, delimično se ne slaže i neodlučno je po njih 10 ili po 10%, potpuno se slaže njih 9 ili 9% i ne slaže se njih 4 ili 4%, od ukupnog broja ispitanika 100.

Tabela 8. Stavovi ispitanika po pitanju pratilaca u nastavi

	Smatram da pratilac u nastavi nije potreban učeniku, jer sam ja i njegov učitelj i vaspitač, kao i ostalim učenicima i djeci	
Ne slažem se	100	100%
Delimično se ne slažem	0	0%
Delimično se slažem	0	0%
Potpuno se slažem	0	0%
Neodlučan sam	0	0%
Ukupno	100	100%

Na tvrdnji *Smatram da pratilac u nastavi nije potreban učeniku jer sam ja i njegov učitelj kao i ostalim učenicima*, svi ispitanici su odgovorili sa ne slažem se.

Tabela 9. Stavovi ispitanika o snalaženju učitelja i djece u inkluzivnom procjesu

	U praksi se pokazuje da se učenici i djeca bolje snalaze u inkluzivnom procjesu od učitelja i vaspitača	
Ne slažem se	1	1%
Djelimično se ne slažem	1	1%
Djelimično se slažem	1	1%
Potpuno se slažem	97	97%
Neodlučan sam	0	0%
Ukupno	100	100%

Analizom podataka iz tabele 9 vidimo da su ispitanici usaglašeni da je na tvrdnji *U praksi se pokazuje da učenici se bolje snalaze nego učitelji kada se u razredu nađe dete sa smetnjama u razvoju* potpuno se složilo većina njih čak 97 ili 97% dok je po 1 ispitanik odgovorio da se ne slaže kao i po 1 da se delimično ne slaže i delimično slaže sa ovom tvrdnjom.

Tabela 10. Stavovi ispitanika o motivaciji učenika kroz vannastavne časove

	Učitelji i vaspitači kroz vannastavne časove motivišu učenike i prave pozitivnu školu za sve učenike	
Ne slažem se	3	3%
Djelimično se ne slažem	7	7%
Djelimično se slažem	5	7%
Potpuno se slažem	83	83%
Neodlučan sam	2	2%
Ukupno	100	100%

Analizirajući tabelu vidimo da se na tvrdnju *Učitelji i vaspitači kroz vannastavne časove motivišu učenike i prave pozitivnu školu za sve učenike* veća polovina ispitanika potpuno slaže - njih 83 ili 83%, djelimično se ne slaže njih 7 ili 7%, 5 ili 5% se djelimično slaže, 3 ili 3% se ne slaže i 2 ispitanika su neodlučna.

Tabela 11. Stavovi ispitanika o podršci inkluzivnog procjesa

	Učitelji i vaspitači podržavaju inkluzivno vaspitanje i u praksi maksimalno ga sprovode bez bilo kakvog vida diskriminisanja	
Ne slažem se	13	13%
Djelimično se ne slažem	80	00%

Djelimično se slažem	4	4%
Potpuno se slažem	2	2%
Neodlučan sam	1	1%
Ukupno	100	100%

Analizom tabele 11 vidimo da na tvrdnju *učitelji i vaspitači podržavaju inkluzivno vaspitanje i u praksi maksimalno ga sprovode bez bilo kakvog vida diskriminisanja* delimično se ne slaže veća polovina ispitanika njih 80 ili 80%, ne slaže se njih 13 ili 13 %, delimično se slaže 4 ili 4%, manje je onih koji se potpuno slažu njih 2 ili samo 2%, i 1 je ispitanik ostao neodlučan.

Tabela 12. Stavovi ispitanika o otežavajućim okolnostima za realizaciju inkluzije

	Koje su, po Vašem mišljenju, otežavajuće okolnosti u realizaciji rada na inkluziji u školi i vrtiću (tehnički uslovi ili slaba saradnja sa roditeljima)?	
Tehnički uslovi	50	50%
Slaba saradnja sa roditeljima	50	50%
Ukupno	100	100%

Na pitanje „*Koje su, po Vašem mišljenju, otežavajuće okolnosti u realizaciji rada na inkluziji u školi i vrtiću?*“ dobili smo podjednak broj odgovora, 50 ili 50% ispitanika je navelo tehničke uslove, dok je druga polovina navela lošu saradnju sa roditeljima kao otežavajuću okolnost pri realizaciji inkluzije u školi i vrtiću.

Tabela 13. Stavovi ispitanika o poboljšanju realizacije inkluzije

	Koji su Vaši prijedlozi za kvalitetniji rad na polju osposobljavanja vaspitača i učitelja za uvođenje inkluzivnog pristupa u radu vrtića i škole: (stalna edukacija ili kombinovana odeljenja)	
Stalna edukacija	92	92%
Kombinovana odeljenja	8	8%
Ukupno	100	100%

Prijedlozi za kvalitetniji rad su uglavnom usmjereni na stalnu edukaciju njih 92 ili 92%, a bilo je i prijedloga za menjanje razreda - njih 8 ili 8% od ukupnog broja ispitanika, što znači da je edukacija neophodna kako u vrtićima tako i u školama. Kombinovana odeljenja nisu preporuka praktičara kao vid poboljšanja rada samog inkluzivnog procjesa.

8. DISKUSIJA

Na osnovu rezultata koje smo dobili ispitivanjem unaprijed postavljenih hipoteza možemo donijeti sljedeće zaključke:

- Što se tiče opšte hipoteze ovog istraživanja, ona nije u potpunosti potvrđena ovim istraživanjem. Opšta hipoteza pretpostavlja da je većina nastavnika osnovne škole spremna prihvatiti učenike sa teškoćama u razvoju.
- Rezultati pokazuju da su stavovi nastavnika redovnih škola prema inkluziji izuzetno homogeni i blago pozitivni. Nastavnici su umjereno spremni da se mijenjaju i prilagođavaju da bi ispoštovali principe inkluzije, ali im nedostaju za to relevantne komponente, kao i znanja o tome šta inkluzija podrazumijeva i koje su potencijalne dobiti od nje. Može se zaključiti da je neophodno raditi na razvoju kompetencija kod nastavnika.

- Što se tiče prve hipoteze, od posebnih, ona je ovim istraživanjem djelimično potvrđena. Ovom hipotezom smo pretpostavili da je većina nastavnika osnovne škole zainteresovana pomoći učenicima sa teškoćama u razvoju. Ipak, nastavnici su mišljenja da je potrebno ispuniti određene preduslove vezane za didaktičke materijale, opremljenost učionica i kabineta, kako bi nastava sa djecom sa teškoćama u razvoju imala rezultate.
- Što se tiče druge hipoteze, od posebnih, ona nije potvrđena. Ovom hipotezom smo pretpostavili da većina nastavnika osnovne škole na kreativan način radi sa učenicima sa teškoćama u razvoju. Nastavnici smatraju da kreativnost nastavnika mora biti praćena i nastavnim sredstvima kojih zbog teške finansijske situacije nema nikako ili nema u dovoljnoj mjeri.
- Što se tiče treće hipoteze, od posebnih, ona je djelimično potvrđena. Ovom hipotezom smo pretpostavili da većina nastavnika podržava inkluzivno obrazovanje. Na deseto pitanje kojim su anketirani nastavnici: „Podržavate li inkluzivno obrazovanje?“ samo 10% nastavnika dalo je negativan odgovor, dok je 90% nastavnika bezrezervno ili djelimično podržalo inkluzivno obrazovanje. Inkluzivno obrazovanje uglavnom nisu podržali stariji nastavnici sa velikim brojem godina radnog staža, koji se još uvijek zalažu za tradicionalni pristup nastavi.

9. ZAVRŠNO RAZMATRANJE

Škole i vrtići za vaspitanje i obrazovanje djece svojim kapacitetima, koji podrazumijevaju prije svega stručnjake sa znanjem i iskustvom u radu ali i asistivnu tehnologiju, odnosno, sredstva i pomagala koja se koriste u radu sa djecom, mogu biti značajna potpora inkluzivnom obrazovanju. Stručna podrška odgajateljima i nastavnicima treba da bude organizirana i kontinuirana kako bi se ispratila i uzela u obzir specifične obrazovne potrebe svakog pojedinačnog djeteta uključenog u redovan sistem odgoja i obrazovanja. Pored stručne podrške odgojiteljima i nastavnicima, potrebno je skrenuti pažnju i na značaj uspostavljanja institucionalnih formi napredovanja, nagrađivanja ili drugih oblika vrednovanja njihovog truda i rada kako bi se održao entuzijazam, kvalitet i visoka motivisanost za rad. Sprovedenjem inkluzije u redovne škole sprječava se diskriminacija, smještanje u posebne institucije i izdvajanje iz obitelji. Znamo da je segregacija kršenje ljudskih prava garantovanih svim ljudima, a prema čitavom nizu sporazuma i deklaracija donesenih na međunarodnim nivoima. U našim uvjetima, potrebno je efikasnije raditi na otklanjanju postojećih predrasuda i svega onoga što stigmatizuje, etiketira i stvara dodatne teškoće djeci sa teškoćama u razvoju i učenju.

Shodno istraživanju koje je sprovedeno izvodimo sledeće zaključke:

- Vaspitači i učitelji se slažu da se djeca učenici bolje snalaze u radu sa djecom sa teškoćama u razvoju od njih samih;
- Vaspitači i učitelji se slažu da se u školi i vrtiću sprovodi sve kako bi se stvorila pozitivna klima u grupama;
- Vaspitači i učitelji se slažu da ne postoji diskriminacija sa njihove strane;
- Vaspitači i učitelji se slažu oko pratioca u nastavi, smatraju da je neophodan;
- Vaspitači-učitelji smatraju da tehnički uslovi otežavaju realizaciju inkluzivnog rada, kako u vrtićima tako u i školama;
- Obe strane predlažu edukaciju i bolju saradnju sa roditeljima kako bi olakšali sprovođenje inkluzivnog rada.

Time naša glavna hipoteza rada nije potvrđena, a to je da se ***Inkluzivna kultura, teorija i praksa u vrtićima i školama sprovodi veoma uspješno.***

LITERATURA

- Bilić-Prčić, Ante, Runjić, Tina (2009) ,“ Integracija i socijalne vještine učenika oštećenog vida nižeg školskog uzrasta“ , Istraživanja u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu, Beograd
- Bojanin, Svetomir (1999) , „ Defektološki leksikon“, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Cerić, Haris (2004),“ Definiiranje inkluzivnog obrazovanja“ , Fakultet političkih nauka, Beograd
- Dautović, Nefiza (2006), “Stručno usavršavanje nastavnika i inkluzija u obrazovanju“ , Udruženje defektologa, Sarajevo
- Došen, Ljiljana, Gačić-Bradić, Dušanka (2005) , “Vrtić po meri deteta – Priručnik za primenu inkluzivnog modela rada u predškolskim ustanovama“, Save the children UK, Beograd
- Đoković, Sanja , Ostojić, Srđan (2009), “Karakteristike minimalnih oštećenja sluha kod dece“ , Istraživanja u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu, Beograd
- Eškirović, Branka, Vučinić, Vesna, Jablan, Branka (2005) ,“ Novi model pedagoškog tretmana slabovidosti“, Beogradska defektološka škola 3, Beograd
- Golubović, Slavica. i grupa autora (2005),“ Smetnje u razvoju kod djece mlađeg školskog uzrasta“, Defektološki fakultet, Beograd
- Golubović, Špela, Maksimović, Jasna (2008),“ Uloga i zadaci učitelja u procesu inkluzivnog obrazovanja“, Učiteljski fakultet, Užice
- Hrnjica, Sulejman (2004),“ Škola po meri deteta – Priručnik za rad sa učenicima redovne škole ometenim u razvoju“, Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Beograd
- Izetbegović, Anka (2006),“Vodič kroz inkluziju u obrazovanju“, Društvo ujedinjenih građanskih akcija „DUGA, Sarajevo